Agata Tarnacka

Chiński system prawny a ochrona życia – zarys problemu

Wstęp

Badaczom prawa pochodzącym z zachodniej kultury prawnej, zbudowanej na prawie rzymskim, trudność może sprawić zrozumienie zasad, które rządzą prawem chińskim. W prawie chińskim nie znajdują bowiem odniesienia do prawa naturalnego, tak dlań oczywistego¹. System prawny Państwa Środka wykształcił własną specyfikę, był zwyczajowy i jest do dziś kazuistyczny. Ocenianie systemu prawa chińskiego z perspektywy zachodnich tradycji i idei, szczególnie bez uwzględniania kontekstu historycznego, kulturowego, ekonomicznego oraz politycznego, nie ma znaczenia merytorycznego, a jedynie znaczenie oceniające z naciskiem na usprawiedliwienie prawidłowości i nieomyłności koncepcji zachodnich². Zatem pochylenie się nad prawem chińskim, jego analiza, a przede wszystkim zrozumienie wymaga znajomości wielu czynników, które na to prawo wpływały. Jest to temat niezwykle obszerny i interesujący badawczo, jednakże ze względu na ograniczoną objętość niniejszego studium rozważania te skupią się na wschodnich nurtach filozoficzno-religijnych, które miały wpływ na kształtowanie się prawa chińskiego, a następnie na analizie przepisów Kodeksu karnego Chińskiej Republiki Ludowej obejmujących przestępstwa przeciwko życiu. Całość rozważań zostanie sporządzona przy wykorzystaniu metody formalno-dogmatycznej oraz dogmatyczno-prawnej, z elementami metody historyczno-prawnej, a ich celem będzie odniesienie obowiązujących chińskich przepisów

¹ Choć należy wspomnieć, że obecnie Chińczycy są bardzo zainteresowani europejską kulturą prawną, chcą poznawać prawo rzymskie, organizują wymiany studenckie np. z Uniwersytetem Warszawskim i Uniwersytetem Jagiellońskim.

² J. Chen, *Chinese Law: Towards an Understanding of Chinese Law, Its Nature and Development*, London 1999, s. 4.

dotyczących karnoprawnej ochrony życia do utrwalonych w mentalności chińskiej reguł pochodzących z konfucjanizmu, taoizmu oraz buddyzmu.

Niezmienny kierunek myśli prawnej

Wstęp do najstarszego znanego zbioru praw, powstałego prawie cztery tysiące lat temu³, jakim jest kodeks Hammurabiego, wskazuje na to, że już u początków cywilizacji prawo było postrzegane jako narzędzie do ochrony dobrych obyczajów: „Oto wyroki sprawiedliwości, które Hammurabi król potężny trwale ustanowił, i krajowi słuszne obyczaje oraz dobre przewodnictwo pozwolił uzyskać”⁴. Obyczajowość i moralność miały też silny wpływ na kształt chińskich regulacji prawnych. Począwszy od pierwszych kodyfikacji po dzisiejsze karnoprawna ochrona życia stanowiła fundamentalną część regulacji karnych⁵. Tak też było w powstałym prawie dwa i pół tysiąca lat później najważniejszym kodeksie cesarskich Chin kodeksie z okresu panowania dynastii Tang, obowiązującym od 653 do 1279 roku, który złożony był wyłącznie z przepisów karnych⁶. Katalog przestępstw przeciwko osobie umieszczono w nim razem z przestępstwami przeciwko własności w rozdziale VII. W rozdziale tym uregulowano przestępstwa przeciwko życiu obejmujące zabójstwo oraz pozbawienie życia⁷. Ten i kolejne kodeksy chińskiego prawa charakteryzowała zależność karalności od statusu społecznego sprawcy i ofiary⁸. W aktualnie obowiązującym Kodeksie karnym Chińskiej Republiki Ludowej również można znaleźć prze-

³ Kodeks Hammurabiego powstał w latach 1792–1750 p.n.e.

⁴ *Kodeks Hammurabiego*, tłum. M. Stępień, Warszawa 2000, s. 136.

⁵ Zob. *Kodeks Hammurabiego*, tłum. M. Stępień, Warszawa 2000; Z. Bożyczko, *Przestępstwo i życie*, Wrocław 1972.

⁶ Zob. więcej: W. Johnson, *The Tang's Code*, Vol. 1: *General Principles*, New Jersey 1979.

⁷ Oba przestępstwa miały swoje trzy typy: zabójstwo – zabójstwo z premedytacją, gdy zamiar pojawił się przed dokonaniem; zabójstwo z premedytacją, gdy zamiar pojawił się w momencie dokonania; pozbawienie życia, zabójstwo przez pomyłkę, gdy istniał zamiar zabójstwa konkretnej osoby, a przez pomyłkę zabita została inna osoba; pozbawienie życia – pozbawienie życia w wyniku walki, gdy celem było jedynie uszkodzenie ciała; pozbawienie życia w wyniku uprawiania niebezpiecznego sportu lub gry; pozbawienie życia w wyniku wypadku, gdy brak było celu zabicia czy uszkodzenia ciała. Por. G. MacCormac, *The Spirit of Traditional Chinese Law*, Georgia 1996, s. 38.

⁸ Zob. Kodeks dynastii Tang (618–907), dynastii Ming (1368–1644), dynastii Quing (1644–1912).

pisy, które wskazywałyby na istnienie takiej zależności⁹, a także te, które stanowią podstawę do wykonywania kary śmierci, znanej Chińczykom od kilku tysięcy lat.

Zakorzenie chińskiego systemu prawnego

W każdym porządku prawnym uregulowanie prawa do życia jest ściśle związane z filozoficznym postrzeganiem życia i śmierci danej społeczności. Od tego, jak postrzegana jest wartość życia człowieka przez społeczeństwo, zależy uchwalane prawo, czyli zakres ochrony życia, oraz sankcje karne za jego naruszenie czy też pozbawienie. Nie inaczej stało się w chińskim porządku prawnym. Przed nastaniem komunizmu w Chinach¹⁰ system chińskiego prawa ukształtował się przez wpływy konfucjanizmu, taoizmu i buddyzmu. Do dziś widoczny jest wpływ konfucjańskiej ideologii i tradycji, która kładzie duży nacisk na poszanowanie autorytetu, porządku i stabilność w reżimie autorytarnym we współczesnych Chinach¹¹. Do dziś też jurysprudencja chińska nie posługuje się pojęciem prawa naturalnego, dlatego też ta koncepcja i zaliczanie do niej prawa do życia jest dla Azjatów obca. W zachodniej refleksji filozoficznej, teologicznej i społecznej¹² przyjmuje się ogólnie, że wyrazem prawa naturalnego są prawa człowieka¹³. Chińczycy zaś prawa człowieka postrzegają jako prawa historyczne, które na przestrzeni wieków się wykształciły, ale nie miały i nie mają charakteru uniwersalnego ani absolutnego. W dyskusjach naukowych¹⁴ wielokroć

⁹ Chiński kodeks karny, uchwalony 1 lipca 1979 r. i promulgowany przez zarządzenie nr 83 Prezydenta Chińskiej Republiki Ludowej w dniu 14 marca 1997 r., www.npc.gov.pl [dostęp: 12.05.2017].

¹⁰ 1 października 1948 roku proklamowano Chińską Republikę Ludową. Na czele państwa stanął Mao Tse-tung.

¹¹ J. Li, *Human rights vs state interests in China: case studies*, „New Zeland Journal of Asian Studies” 2007, No. 9, s. 148.

¹² Por. M. Piechowiak, *Prawo naturalne a prawa człowieka*, [w:] *Zadania współczesnej metafizyki. Tom 8. Substancja. Natura. Prawo naturalne*, Lublin 2006, s. 391–409.

¹³ Ich pojmowanie i katalog wyłożył Jan Paweł II w encyklice *Redemptor hominis*, a także w przemówieniu na XXXIV sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ (2 października 1979 roku) oraz w orędziu na Światowy Dzień Pokoju w 1999 roku. Do tego rodzaju praw papież zaliczył: prawo do życia, wolności, wyznawania własnej religii, prawo do pracy, do uczestniczenia w życiu politycznym i społecznym oraz prawo do własności.

¹⁴ Zob. więcej: D. Bell, *East Meets West: Human Rights and Democracy in East Asia*, New Jersey 2000; D. Roy, *The Politics of Human Rights in East Asia*, London 2001.

analizowano znaczenie kultury narodowej dla rozumienia praw człowieka, wyjaśniając to podejście w odniesieniu do wartości azjatyckich¹⁵. Jak wspomina doktor Jiefen Li, różnice kulturowe i polityczne nie mogą usprawiedliwiać nadużywania praw człowieka¹⁶. Jednakże wzgląd na kulturę nie może usprawiedliwiać łamania praw człowieka. Kultury, które aprobują łamanie praw człowieka, nie mogą wymagać akceptacji tylko dlatego, że są kulturami. Można dodać za brytyjskim profesorem Michaeliem Freemanem, że „wspieranie praw człowieka i obdarzanie szacunkiem kultur, które łamią te prawa, jest ze sobą sprzeczne, dlatego też zwolennicy praw człowieka powinni zdać sobie sprawę, że są upoważnieni do nierespektowania niektórych kultur lub przynajmniej niektórych ich cech”¹⁷.

Nurty filozoficzno-religijne panujące w Chinach

Cywilizacja chińska, licząca dziś cztery tysiące lat, aż do połowy XIX wieku nie miała okazji skonfrontować się z jakąkolwiek inną, równie potężną kulturą, która mogłaby zagrozić jej istnieniu¹⁸. Rozwinięte w separacyjnych warunkach nurty filozoficzno-religijne charakteryzują się znaczną specyfiką i oryginalnością. Taoizm zrodził się w VI wieku p.n.e¹⁹, zaś w kolejnym stuleciu wykształciły się konfucjanizm i buddyzm. Nurty te do dziś determinują chińską mentalność, etykę i stosunki społeczne, które mają wpływ na treść obowiązującego prawa.

Taoizm

Taoizm to nurt filozoficzno-religijny, któremu trudno jest przypisać jednego założyciela. Powstawanie taoizmu to proces, który odbywał się równolegle z rozwojem chińskiej kultury, co skutkuje tym, że niemożliwe bywa ustalenie, które postawy i wartości należą wyłącznie do tradycji taoistycznej, a któ-

¹⁵ *The Chinese Human Rights Reader: Documents and Commentary 1900–2000*, eds. S. Angle, M. Svensson, New York 2001, s. 17.

¹⁶ J. Li, op.cit., s. 148. Doktor Jiefen Li, z pochodzenia Chińczyk, tytuł doktora prawa chińskiego otrzymał na europejskim uniwersytecie – na Uniwersytecie w Edynburgu.

¹⁷ M. Freeman, *Prawa człowieka*, Warszawa 2007, s. 131.

¹⁸ A. Zwoliński, *Chiny. Historia, teraźniejszość*, Kraków 2007, s. 7.

¹⁹ Taoizm religijny powstał w II/III wieku n.e.

re nazwać można jedynie chińskimi²⁰. Tao, znak, od którego nurt ten wywodzi swoją nazwę, oznacza drogę, kierunek, reguły, zasady²¹. Tao to najstarsze pojęcie opisujące chińskie rozumienie istnienia świata i życia (nie tylko ludzkiego), rozumiane jest jako nieosobowa siła regulująca procesy życia, samo jednak nie ma dokładnej definicji²². Jak pisał Lao-Tsy: „Nie znam jego nazwy. Nazwij to Tao. Z braku lepszego słowa, nazywam to świetnym”²³. Tao to siła poza naszymi zmysłami i naszym pojmowaniem²⁴. Według taoizmu dzieje świata toczą się zgodnie z kręgiem życia, jest cyrkularny i zachowuje swoją równowagę, dopóki człowiek tej równowagi nie zburzy²⁵. Jedynie człowiek może zburzyć równowagę, bo tylko człowiek ma świadomość istnienia tao. Zaburzenie równowagi oznacza nieszczęście dla sprawcy²⁶, gdyż burzy on cały porządek, którego jest jedynie częścią. Człowiek nie stanowi odrębnego bytu, nie jest pojedynczym podmiotem, bowiem „świadomość siebie nie jest konieczna”²⁷. Aby zapobiec przerwaniu porządku świata, powstały zasady, których przestrzeganie zapewni ład i harmonię²⁸. Taoizm jako doskonałości najwyższego stopnia głosił nieśmiertelność i zbawienie poprzez czynienie dobrych uczynków i przestrzeganie moralnych nakazów. Drogę do doskonałości wyznacza pięć przykazań taoizmu (taochiao wujie) i dziesięć dobrych uczynków-cnót (shi shan)²⁹. Pierwsze z przykazań brzmi: „Nie zabijaj żadnej

²⁰ H.L. Hu, W.C. Allen, *Taoism*, Philadelphia 2005, s. 4.

²¹ Por. D.S. Nivison, *Tao and Te*, [w:] *The Encyclopedia of Religion*, eds. M. Eliade, Ch.J. Adamas, Vol. 14, New York 1988, s. 283–286; A. Zwoliński, *Chiny. Historia, teraźniejszość*, Kraków 2007, s. 103.

²² Największy taoistyczny myśliciel Lao Tzu, żyjący w VI wieku p.n.e., w swym dziele *Księga Drogi i Cnoty* określa tao jako coś niepojętego i nieogarnionego: „(...) nie można ująć go żadną definicją. (...) Zrozumienie nienazwanego oznacza zrozumienie źródła wszechrzeczy”.

²³ Lao Tzu, *Tao-te-ching*, Gliwice 2016, XXV.

²⁴ Zhuangzi, *Prawdziwa księga południowego kwiatu*, Warszawa 2009, XIII, s. 6.

²⁵ H.L. Hu, W.C. Allen, *Taoism*, Philadelphia 2005, s. 27.

²⁶ A. Kość, *Prawo a etyka konfucjańska w historii myśli prawnej Chin*, Lublin 1998, s. 50.

²⁷ Lao Tzu, *Tao-te-ching*, op.cit., VII.

²⁸ Z. Mou, *Taoism*, Leiden 2012, s. 177.

²⁹ Pełna treść dziesięciu dobrych uczynków brzmi następująco: 1. Miłość i posłuszeństwo w stosunku do ojca i matki; 2. Lojalność i gotowość do służby w stosunku do przełożonego i nauczyciela; 3. Współczucie i dobroć w stosunku do wszystkich istot; 4. Cierpliwe znośnienie ludzkiej podłości; 5. Zapobieganie złu przez napominanie; 6. Dawanie jałmużny biednym; 7. Puszczanie wolno wszystkich istot żyjących; 8. Kopanie studni na poboczach dróg, sadzenie drzew owocowych, budowanie mostów na rzekach; 9. Popieranie tego, co dla innych jest pożyteczne, usuwanie tego, co im szkodzi, a pouczanie tych, którzy są jeszcze nieświadomi; 10. Recytowanie ksiąg kanonu taoistycznego, ciągłe palenie kadzidła i składanie ofiar.

istoty żyjącej”³⁰, natomiast trzeci z dziesięciu dobrych uczynków nakazuje „Współczucie i dobroć w stosunku do wszystkich istot”³¹. Zachowanie pięciu przykazań i praktykowanie dziesięciu dobrych uczynków odwraca nieszczęścia i katastrofy oraz przynosi trwałe szczęście. Człowiek, który nie zachowuje przykazań i nie strzeże dobrych uczynków, musi umrzeć, bo tao go opuści³². Zaś ten, kto przestrzega przykazań i spełnia uczynki, utrzymuje jedność z tao i osiąga nieśmiertelność³³. Bowiem ideał życia człowieka to zgodność myśli i czynów z ludzką naturą, wierną naturalnemu porządkowi rzeczy³⁴. Żadna nagła zmiana w porządku świata nie jest pożądana, dlatego nawet „mędrzec nie próbuje zmieniać świata na siłę, bo wie, że przemoc rodzi tylko przemoc”³⁵. Co istotne, w taoizmie odrzuca się uniwersalne normy moralne, gdyż wszystko jest względne, a życie zgodne z tao nie potrzebuje kategoryzowania zjawisk jako dobrych i złych³⁶. Taoizm odrzuca etykietę i jej przestrzeganie³⁷. Zadanie śmierci innemu stworzeniu oznacza przerwanie kręgu życia, zburzenie równowagi świata, wobec czego kara śmierci jest czymś adekwatnym do dokonanego czynu, w szczególności że ma dla skazanego skutki duchowe w postaci nieszczęść w kolejnym wcieleniu.

Konfucjanizm

W przeciwieństwie do taoizmu konfucjanizm hołduje etykietce i jej zasadom. Moralność, a najściślej humanitarność, stanowi centrum zainteresowania tego nurtu. Wypracowane zasady postępowania mają prowadzić do doskonalenia się jednostek, a potem społeczeństw. Jednak cel nie jest naj-

³⁰ Pełna treść pięciu przykazań brzmi następująco: 1. Nie zabijaj żadnej istoty żyjącej; 2. Nie pij łąpczywie wina (ryżowego); 3. Nie mów ustami „tak”, a sercem „nie”; 4. Nie kradnij i nie rabuj; 5. Nie oddawaj się nierzadowi. R. Małek, *Das Chai-chieh lu. Materialien zur Liturgie im Taoismus*, Frankfurt–Bern–New York 1985, s. 96–107.

³¹ Ibidem.

³² Lao-Tsy, *The Way and Its Power*, London 1934, s. 47.

³³ Ibidem: „Przykazania są głębią, tao jest wodą, człowiek jest rybą. Jeśli ryba opuści głębię i oddali się od wody, umiera. Tak samo jest z człowiekiem, który nie zachowuje przykazań i nie strzeże tao. Tao opuści go, a on musi umrzeć”.

³⁴ R. Tokarczyk, *Prawa narodzin, życia i śmierci*, Warszawa 2012, s. 55.

³⁵ Lao Tzu, *Tao-te-ching*, Gliwice 2016, VII.

³⁶ A. Zwoliński, *Chiny. Historia, teraźniejszość*, Kraków 2007, s. 124.

³⁷ Lao Tzu, *Tao-te-ching*, Gliwice 2016, XXXVIII.

ważniejszy, w konfucjanizmie największą wartość ma staranność, uczynienie wszystkiego, co tylko możliwe ku spełnieniu swoich powinności³⁸. Osiągnięcie idealnego społeczeństwa oraz pokoju na świecie warunkuje przestrzeganie obowiązków wynikających z hierarchii społecznej oraz zachowywanie tradycji, czystości, ładu i porządku. Konfucjanizm zapoczątkowany został w Chinach przez Konfucjusza w V wieku p.n.e., a następnie rozwinięty m.in. przez Mencjusza (konfucjanizm idealistyczny) i Xunzi (konfucjanizm realistyczny) w III wieku p.n.e. Najważniejszą z cnót, o których nauczał Konfucjusz, była humanitarność³⁹. Humanitarny człowiek to ten, który pokonuje samego siebie i przestrzega dobrych obyczajów, ma szacunek, zrozumienie i empatię dla innych ludzi⁴⁰. Miało to stanowić drogę do doskonałości połączoną z przestrzeganiem obowiązków wynikających z hierarchii społecznej, którą Konfucjusz poczytywał za przejaw harmonii. Od hierarchii zależały wartość człowieka, jego obowiązki i poddaństwo lub władza⁴¹. Konfucjanizm ustalił podstawowe, najważniejsze relacje społeczne wskazujące na miejsce każdej osoby w społeczeństwie. Spośród pięciu powinności trzy odnosiły się do relacji rodzinnych⁴². Etyczne poglądy konfucjanizmu były racjonalizacją i poszerzeniem chińskiej „religii rodzinnej”, tzn. podstawy etyki rodzinnej były zbudowane na naturalnych relacjach, a nie wyprowadzane z abstrakcyjnych teorii filozoficznych czy z wiary religijnej⁴³. Szacunek dla władzy, osób starszych, poddaństwo żony oraz dzieci do dziś są aktualnymi zasadami panującymi w państwach azjatyckich⁴⁴. Zbiory praw od początku chroniły hierarchię,

³⁸ R. Taylor, *Confucianism*, Philadelphia 2004, s. 11.

³⁹ Najważniejszymi cnotami konfucjanizmu były: humanitarność, obyczajność, sprawiedliwość, szczerłość, wiedza, nabożność synowska.

⁴⁰ Por. Konfucjusz, *Dialogi konfucjańskie*, Wrocław 1976, XII: Zasada szu: „Nie czyń drugiemu tego, czego sam nie chciałbyś od niego doznać”.

⁴¹ Por. B. Mente, *The Chinese Have a Word for It: The Complete Guide to Chinese Thought and Culture*, Chicago 2000, s. 401.

⁴² Pięć najważniejszych relacji społecznych: syna wobec ojca (wyższości, ojciec miał prawie same przywileje); poddanego wobec władcy; żony wobec męża; młodszego brata wobec starszego; przyjaciół wobec siebie wzajemnie. Por.: F. Youlan, *Krótką historia filozofii chińskiej*, Kraków 2001, s. 223; A. Kość, *Prawo a etyka konfucjańska w historii myśli prawnej Chin*, Lublin 1998, s. 84.

⁴³ A. Kość, *Uniwersalny charakter prawa naturalnego na przykładzie kultury chińskiej*, Teka Komisji Prawniczej O.L. PAN, III/2010, s. 85.

⁴⁴ „Podstawowy ideał życia społecznego w Chinach nosił nazwę xiao (pietyzm, szacunek

a tym samym porządek społeczny⁴⁵. Zasady konfucjańskie odegrały znaczącą rolę w kształtowaniu się chińskiego porządku prawnego. Do dziś widoczny jest wpływ konfucjańskiej ideologii i tradycji, która kładzie duży nacisk na poszanowanie autorytetu, porządku i stabilność w reżimie autorytarnym we współczesnych Chinach⁴⁶.

Buddyzm

Jak pisał profesor Antoni Kość, w kulturze chińskiej nie można mówić ani o jednej filozofii, ani o jednej etyce, ani o jednej religii. Filozofia taoizmu i etyka konfucjańska zostały uzupełnione przez buddyzm i funkcjonują jako pewna całość⁴⁷. System filozoficzno-religijny nazywany dziś buddyzmem wcześniej określany był jako dharma, sasana lub buddhasasana⁴⁸. To nonteistyczny nurt, który powstał w V wieku p.n.e., kiedy to żył mędrzec Budda Siakjamuni, którego nauki stały się podstawą buddyzmu. Podstawą jego nauczania jest wędrówka dusz – sansara, której towarzyszy dukkha, czyli cierpienie. Budda konstatuje prawdę, że nie istnieje nic, co nie byłoby przepełnione cierpieniem⁴⁹. Życie i jego jakość zależą od karmy, przez co sposób teraźniejszego życia odzwierciedla się w kolejnym wcieleniu⁵⁰. Narodziny i śmierć tworzą koło życia, z którego można się wyrwać, tylko osiągając nirwanę, czyli najwyższe urzeczywistnienie⁵¹. Budda przedstawił cztery szlachetne prawdy, które wyjaśniają podstawę, drogę i cel jego nauczania⁵². Prawdy te dotyczą cierpienia,

dla rodziców). Xiao jest etyczną podstawą kultu przodków, fundamentem porządku rodzinnego, cnotą kardynalną dobrego człowieka i najpotężniejszą siłą służącą do utrzymania wymaganego przez państwo porządku społeczeństwa. Sam Konfucjusz wymienia trzy elementy pojęcia xiao: a) jeśli rodzice żyją, należy im służyć; po śmierci należy ich pogrzebać i składać im ofiary; b) poza chorobą rodzicom nie należy przysparzać żadnego zmartwienia; c) rodziców należy żywić z szacunkiem". Zob. A. Kość, *Uniwersalny charakter prawa...*, s. 85.

⁴⁵ J.K. Fairbank, *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Gdańsk 2004, s. 164.

⁴⁶ J. Li, *Human rights vs state interests in china: case studies*, „New Zeland Journal of Asian Studies” 2007, nr 9, s. 148.

⁴⁷ A. Kość, *Uniwersalny charakter prawa...*, op.cit., s. 90.

⁴⁸ D. Keowyn, *Buddyzm. Bardzo krótkie wprowadzenie*, Warszawa 1997, s. 21.

⁴⁹ L. Fic, *Czym jest zbawienie w buddyzmie?*, „Studia Włocławskie” 2001, nr 4, s. 96.

⁵⁰ V. Master, H. Yun, *Humanistic Buddhism: A Blueprint for Life*, Tajwan 2008, s. 103.

⁵¹ F.A. Reynolds, J.A. Cabine, *The Life of Buddhism*, California 2000, s. 4.

⁵² Cztery szlachetne prawdy: 1. Wszystko jest uwarunkowane cierpieniem; 2. Cierpienie ma swoją przyczynę; 3. Istnieje koniec cierpienia; 4. Istnieje droga, która prowadzi do końca cierpienia. Zob. więcej: L. Fic, op.cit., s. 96.

ostatnia z nich daje nadzieję na uwolnienie się od cierpienia, a drogą do tego jest wskazana przez Buddę ośmioraka ścieżka, dotyczące ośmiu właściwych elementów życia⁵³. Jednym z nich jest właściwy czyn, czyli powstrzymywanie się od zabijania, kradzieży i nieskromności. Doznanie oświecenia i wyzwolenia dzięki kultywowaniu w swoim życiu wskazań ośmiorakiej ścieżki pozwala na osiągnięcie ideału buddyjskiej świętości, którym jest godność arhanta lub bodhisattwy⁵⁴. Ponadto w buddyzmie funkcjonuje pięć wskazań podstawowych, z czego pierwsze nakazuje „powstrzymywać się od odbierania życia”⁵⁵. Odebranie drugiej osobie życia niesie za sobą konsekwencje, na które składają się gorsze odrodzenia w kolejnych wcieleniach, wydłużenie cierpienia, a tym samym dłuższa droga do nirwany, stanowiące nieuniknioną karę za nieprawę czyn⁵⁶. Zasady buddyzmu miały istotny wpływ na prawo stanowione w krajach azjatyckich, odebranie życia do dziś jest inaczej rozumiane niż w kulturze judeochrześcijańskiej. Odebranie komuś życia oznacza karę w kolejnym wcieleniu, a nie odejście z ziemi już na zawsze do innego rzeczywistego wymiaru zwanego niebem⁵⁷.

⁵³ Ośmioraka ścieżka składa się z ośmiu właściwych elementów: Właściwy Pogląd – jest to poznanie Czterech Szlachetnych Prawd; Właściwe Postanowienie – to postanowienie wyrzeczenia się złej woli i odstąpienie od wyrządzania wszelkiej krzywdy; Właściwe Słowo – to powstrzymanie się od kłamstwa, od mowy powodującej nieporozumienia między ludźmi („dzielącej” mowy), obelżywej mowy, pustego gadania; Właściwy Czyn – to powstrzymanie się od zabijania, od kradzieży, od nieskromności; Właściwy Żywot – to porzucenie nieuczciwego sposobu życia i prowadzenie życia właściwego, czyli przestrzeganie wskazań moralno-etycznych zawartych w naukach buddyjskich; Właściwy Wysilek – to intencje i wysilek, które uniemożliwiają powstawanie złych i pozwalają na powstanie dobrych mentalnych właściwości.; Właściwa Uwaga – zachowanie uważności we wszystkim, co się przedsięwzięło; Właściwa Medytacja – dążenie do osiągania stanów, w których znika „ego”. Zob. *Encyklopedia mądrości Wschodu. Buddyzm, hinduizm, taoizm, zen*, red. E. Trzeciak, P. Trzeciak, Warszawa 1997, s. 16.

⁵⁴ Ibidem, s. 16.

⁵⁵ Pięć wskazań podstawowych: powstrzymywać się od zabijania; powstrzymywać się od kradzieży; powstrzymywać się od wykroczeń seksualnych; powstrzymywać się od fałszywej mowy; powstrzymywać się od przyjmowania używek. Shushogi, *Miejsce w historii oraz rola w buddyzmie zen soto*, <https://mahajana.net/teksty/shushogi.pdf> [dostęp: 15.05.2018].

⁵⁶ F.A. Reynolds, J.A. Cabine, *The Life of Buddhism*, California 2000, s. 4. Co ważne, istnieją również konsekwencje dla ofiary zamachu na życie, której odebranie życia uniemożliwia, a przynajmniej utrudnia osiągnięcie nirwany – ją również skazuje na niewyzwolenie się od cierpienia, wydłużenie drogi do nirwany.

⁵⁷ Wpływy buddyjskiej myśli na stanowione prawo są widoczne już w procesie karnym w dawnym Tybecie, gdzie od rozjemcy (sędziego) wymagano, by rozważył religijne i moralne znaczenie czynów dla przyszłych wcieleń, a strony postępowania powinny być świadome jakie konsekwencje niosą ich czyny dla przyszłych wcieleń. F.A. Reynolds, J.A. Cabine, op.cit., s. 155.

Ochrona życia a wartości chińskiego kręgu cywilizacyjnego

Wartości chińskiego kręgu cywilizacyjnego wywodzą się z przedstawionych uprzednio systemów myśli filozoficzno-religijnej. Rozumienie prawa do życia i jego ochrony również zostało ugruntowane przez te nauki i związane jest ze statusem jednostki. Chińczycy postrzegają jednostkę jako część społeczeństwa, a nie indywiduum. Każdy połączony jest ze światem ludzi i przyrody. Status społeczny wynika z zajmowanego miejsca w hierarchii, ważność czy też godność człowieka jest od tego statusu zależna. Zgodnie z myślą konfucjańską interesy jednostki zawsze ustępują interesom społeczności, dla dobra ogółu należy wyzbyć się pragnień i egoizmu⁵⁸. Życie człowieka nie stanowi najwyższej wartości, a śmierć nie oznacza końca życia na ziemi. Ochrona życia jest inaczej pojmowana, a kara śmierci ma aprobatę ze strony społeczeństwa. Co istotne w XX wieku w Chinach miała miejsce poważna wymiana myśli na temat ochrony życia, która wskazywała na nowe spojrzenie na prawo do życia i jego ochronę. Zou Rong przedstawił nowe podejście, pisząc w 1904 roku artykuł *The Revolutionary Army* dla magazynu o nazwie „Jangsu” że prawo do życia jest nienaruszalne. Następnie inny redaktor, Chen Tianhua przedstawił prawo do życia jako prawo naturalne, przyrodzone i nieodbieralne. Ponad dwadzieścia lat później Hu Shiging w magazynie „Renquan” napisał, że zachowanie życia to potrzeba człowieka, z której wypływają prawa człowieka⁵⁹. Następnie w 1958 roku, został opublikowany artykuł *Do you want to be a human being?* autorstwa Yin Haiguang, w którym podkreślił on, że zachowanie życia zawsze powinno stanowić punkt wyjścia dla wszelkich działań. Uwieńczeniem powyższych rozważań było uznanie, że prawo do życia to naturalne prawo człowieka, w powstałej dzięki staraniom Chińskiego Komitetu Ruchu na rzecz Praw Człowieka w Pekinie Deklaracji Praw Człowieka⁶⁰. Jednak pomimo że już ponad sto lat temu wielu chińskich myślicieli przedstawiało poglądy zbliżone do zachodniego poj-

⁵⁸ M. Kosmala, *Dwie cywilizacje – dwa systemy wartości, dwie wizje praw człowieka*, „Azja-Pacyfik” 2004, nr 7, s. 31; M. Svensson, *Debating Human Rights in China: A Conceptual and Political History*, Oxford 2002, s. 80.

⁵⁹ M. Svensson, op.cit., s. 137.

⁶⁰ *The Chinese Human Rights Reader...*, op.cit., s. 321.

mowania prawa do życia, to, myślenie o tych prawach w wielu umysłach się nie zmieniło. Wei Jinghsheng to autor napisanego w 1979 roku dzieła *Human Rights, Equality and Democracy*. W pracy tej dał wyraz swojej myśli, iż prawo do życia nie jest prawem najwyższym. Jego zdaniem człowiek współżyjąc z innymi, znajduje się w sferze zależności, na wspólnej przestrzeni. Zauważył, że z tego powodu prawo do życia jest nie absolutne, ale relatywne⁶¹.

Chińskie Prawo Karne a ochrona życia

Przepisy odnoszące się do ochrony życia znajdują się przede wszystkim w Konstytucji Chińskiej Republiki Ludowej z 1982 roku⁶² oraz Kodeksie karnym Chińskiej Republiki Ludowej z 1979 roku⁶³. Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej została uchwalona i promulgowana 4 grudnia 1982 roku, na V sesji piątego Narodowego Ludowego Kongresu Chińskiej Republiki Ludowej. Chiński kodeks karny został uchwalony 1 lipca 1979 roku na II sesji piątego Narodowego Kongresu Ludowego Chińskiej Republiki Ludowej, a wszedł w życie 1 stycznia 1980 roku. Został zmieniony na V sesji ósmego Narodowego Kongresu Ludowego Chińskiej Republiki Ludowej 14 marca 1997 roku, a następnie promulgowany przez zarządzenie nr 83 Prezydenta Chińskiej Republiki Ludowej z 14 marca 1997 roku. Ostatnia nowelizacja Konstytucji miała miejsce 14 marca 2004 roku, kiedy to do art. 33 wprowadzono gwarancję poszanowania praw człowieka⁶⁴. W Konstytucji nie znajdujemy terminu „ochrona życia”. Ochronę tę można wywodzić jedynie z pośrednio dotyczących jej przepisów. Art. 28 Konstytucji stanowi, że: „Państwo utrzymuje porządek publiczny i tłumi zdradę i inną działalność przestępczą

⁶¹ Ibidem, s. 256.

⁶² http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/node_2825.htm [dostęp: 19.05.2018] (dalej: Konstytucja).

⁶³ http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/13/content_1384075.htm [dostęp: 19.05.2018] (dalej: Chiński kodeks karny).

⁶⁴ Pełne brzmienie art. 33 Konstytucji ChRL: „Wszystkie osoby posiadające obywatelstwo Chińskiej Republiki Ludowej są obywatelami Chińskiej Republiki Ludowej. Wszyscy obywatele Chińskiej Republiki Ludowej są równi wobec prawa. Państwo szanuje i zachowuje prawa człowieka (dodany w 2004 roku)”. Każdy obywatel ma prawo do tych praw, a jednocześnie musi wykonywać obowiązki określone w Konstytucji i innych przepisach. Według władz jednak poprawki te nie uwzględniają indywidualnych praw politycznych. J. Li, op.cit., s. 149. Zob. więcej: J. Rowiński, W. Jakóbiec, *System konstytucyjny Chińskiej Republiki Ludowej*, Warszawa 2006.

zagrożającą bezpieczeństwu państwa; penalizuje działalność przestępczą, która zagraża bezpieczeństwu publicznemu i zakłóca gospodarkę socjalistyczną, a także inne działania przestępcze; karze i reformuje przestępców”. Przepis ten co prawda nie reguluje w sposób dosłowny ochrony życia, jednak interpretując szeroko wyrażenie „inne działania przestępcze”, możemy dostrzec w nim uregulowanie penalizujące zachowania przeciwko życiu. Warto jednak dodać, że tak szeroka interpretacja spotyka się z krytyką, bowiem prawo chińskie oczywiste jest, że ochronę dóbr kolektywnych przedkłada nad dobro jednostek i w tym właśnie ujęciu przepis ten powinien być interpretowany⁶⁵. Art. 1 Chińskiego kodeksu karnego odwołuje się bezpośrednio do Konstytucji i podkreśla ochronne działanie przepisów karnych: „W celu ukarania zbrodni i ochrony ludzi ustawa ta jest uchwalana na podstawie Konstytucji oraz w świetle konkretnych doświadczeń i faktycznych okoliczności w chińskiej walce z przestępczością”⁶⁶. Chiński kodeks karny, tak jak polski, składa się z dwóch części: ogólnej (5 rozdziałów)⁶⁷ i szczególnej (11 rozdziałów)⁶⁸. W literaturze można spotkać komentarze, że układ przepisów Kodeksu jest zamierzony i stanowi wyraz hierarchii dóbr chronionych prawem chińskim. Warto zauważyć, że rozdział IV, zawierający przepisy odnoszące się do prawnokarnej ochrony życia, został umieszczony za rozdziałem III, obejmującym przestępstwa zakłócenia porządku socjali-

⁶⁵ J. Chen, *Constitutional jurisdiction and popular constitutionalism in China: are we there yet?*, [w:] *The Development of Chinese Legal System. Change and challenges*, ed. G. Yu, New York 2011, s. 4.

⁶⁶ Article 1: “In order to punish crimes and protect the people, this Law is enacted on the basis of the Constitution and in the light of the concrete experiences and actual circumstances in China’s fight against crimes”. http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/13/content_1384075.htm [dostęp: 19.05.2017].

⁶⁷ Rozdziały części ogólnej Chińskiego kodeksu karnego: Rozdział I. Cel, podstawowe zasady i zakres stosowania prawa karnego; Rozdział II. Zbrodnie; Rozdział III. Kary; Rozdział IV. Konkretne zastosowanie kar; Rozdział V. Inne przepisy.

⁶⁸ Rozdziały części szczególnej Chińskiego kodeksu karnego: Rozdział I. Przestępstwa zagrażające bezpieczeństwu narodowemu; Rozdział II. Przestępstwa zagrażające bezpieczeństwu publicznemu; Rozdział III. Przestępstwa zakłócenia porządku socjalistycznej gospodarki rynkowej; Rozdział IV. Przestępstwa przeciwko prawom obywatelskim i prawom demokratycznym; Rozdział V. Przestępstwa naruszenia własności (mienia); Rozdział VI. Przestępstwa przeciwko administracji porządku publicznego; Rozdział VII. Przestępstwa przeciwko interesowi obrony narodowej; Rozdział VIII. Przestępstwa defraudacji i korupcji; Rozdział IX. Przestępstwa zaniedbania obowiązków; Rozdział X. Przestępstwa dotyczące przekroczenia przez żołnierzy obowiązków (wojskowe); Rozdział XI. Przepisy dodatkowe.

stycznej gospodarki rynkowej, co może wyraźnie wskazywać na oczywistą w Chinach hierarchię dóbr, w której dobra kolektywne stawiane są ponad dobrem jednostki. W tym miejscu trzeba podkreślić brak w Chińskim kodeksie karnym rozdziału o tytule bezpośrednio nawiązującym do ochrony życia – inaczej niż w polskim, gdzie zamieszczono rozdział poświęcony przestępstwom przeciwko życiu i zdrowiu (rozdział XIX). Nie oznacza to oczywiście, że życie w ogóle nie jest chronione, po prostu nie zostało w żadnym z nazw rozdziałów obrane jako warunek szczególnego podkreślenia (jako rodzajowy przedmiot podlegający ochronie). Życie jest chronione bezpośrednio, a ochronę tę gwarantują przepisy rozdziału IV: Przestępstwa przeciwko prawom obywatelskim i prawom demokratycznym (art. 232–256). Przepisy znajdujące się w rozdziale IV obejmują m.in. takie przestępstwa, jak: zabójstwo (art. 232), zabójstwo nieumyślne (art. 233), zranienie ze skutkiem śmiertelnym (art. 234), zgwałcenie ze skutkiem śmiertelnym (art. 236), zatrzymanie, pozbawienie wolności ze skutkiem śmiertelnym (art. 238), uprowadzenie ze skutkiem śmiertelnym (art. 239), handel ludźmi ze skutkiem śmiertelnym – spowodowanie śmierci kobiety lub dziecka uprowadzonego i sprzedanego (art. 240), wymuszanie zeznań przemocą lub torturami ze skutkiem śmiertelnym przez urzędnika sądowego (art. 247), wymuszanie zeznań przemocą lub torturami ze skutkiem śmiertelnym przez policjanta (art. 248), przemocowe ingerowanie w cudze sprawy małżeńskie ze skutkiem śmiertelnym (art. 257), znęcanie nad członkiem rodziny ze skutkiem śmiertelnym (art. 260)⁶⁹. Są to przepisy, które regulują karnoprawną ochronę życia. Oprócz przepisów bezpośrednio chroniących życie są i te, które chronią je pośrednio, jak na przykład art. 120 – udział w organizacji terrorystycznej czy art. 121 – porwanie statku powietrznego. Warto zwrócić uwagę, że przepisy z innych rozdziałów również odnoszą się do karnoprawnej ochrony życia w ten sposób, że regulują przestępstwa, których skutkiem jest śmierć człowieka. Przykładem może być art. 263, dotyczący kradzieży z użyciem przemocy ze skutkiem śmiertelnym. Chiński kodeks karny, inaczej niż zbiory praw zachodnich, jest kazuistyczny i właśnie w kazuistyczny sposób

⁶⁹ Warto dodać, że w Chinach odpowiedzialność karną może ponosić osoba już w wieku lat 14, jeżeli popełnia celowe zabójstwo, celowo rani inną osobę, aby spowodować poważne obrażenia lub śmierć tej osoby, lub dopuszcza się gwałtu, rabunku, handlu narkotykami, podpalenia, eksplozji lub zatrucia. W Polsce cenzus wiekowy to 15 lat.

przestępstwa ze „skutkiem śmiertelnym” są uregulowane. Brak tu instytucji zbiegu przepisów, która w zbiorach zachodnich rozwiązuje kwestię budowania wielu typów kwalifikowanych przestępstw. Obrazuje to, jak znacznie azjatycka kultura prawna różni się od zachodniej⁷⁰. Ponadto istotną różnicą, którą nietrudno zauważyć, jest zagrożenie karą śmierci znacznej większości wskazanych wyżej przestępstw mających skutek śmiertelny⁷¹. Jedynie zabójstwo nieumyślne (art. 233), przemocowe ingerowanie w cudze sprawy małżeńskie ze skutkiem śmiertelnym (art. 257) oraz znęcanie nad członkiem rodziny ze skutkiem śmiertelnym (art. 260) zagrożone są wyłącznie karą od 2 do 7 lat pozbawienia wolności. Wskazuje to na szczególne traktowanie przez chiński system prawny spraw, które mają miejsce w rodzinie. Wydaje się to oczywiste, gdyż relacje rodzinne mają właśnie szczególne znaczenie i postrzegane są jako kwestie do rozwiązania wewnątrz rodziny. Znaczenie ma tutaj także, jaką pozycję ma ofiara, a jaką sprawca, co jak wyżej wspomniano, ma swoje zakorzenienie w konfucjanizmie. Wpływ azjatyckich nurtów filozoficzno-religijnych na chiński porządek prawny jest nieprzerwanie aktualny. W odniesieniu do karnoprawnej ochrony życia należy wskazać, że podstawową różnicą wobec zachodnich porządków prawnych jest ustawowe zagrożenie karą śmierci przestępstw przeciwko życiu. Kara śmierci, uznawana w Europie i „cywilizowanej” części świata za niedopuszczalną, sprzeczną z prawami człowieka (prawem do życia), jest i będzie w Chinach stosowana ze względu na odmienne, chińskie spojrzenie na życie i jego wartość. Przecież może ona oznaczać dla Chińczyków zasłużoną degradację w przyszłym wcieleniu przedłużenie cierpienia, odsunięcie w czasie stanu nirwany, czyli największą karę. Rozumienie kary śmierci i w ogóle wartości życia wpływa na odmienne sankcjonowanie przestępstw przeciwko życiu, jednak w pozostałych aspektach regulacje są podobne do europejskich. Należy również

⁷⁰ W miejscu, gdzie ustawodawca chciał wprowadzić typ kwalifikowany innego przestępstwa niż zabójstwo (chodzi o inne przestępstwa ze skutkiem śmiertelnym), poszerzył w każdym przypadku normę sankcjonowaną przez każdorazowe dodanie w przepisie wyrażenia „ze skutkiem śmiertelnym”, zamiast poddać je zbiegom przepisów (odpowiedzialność za przestępstwo konkretnego typu oraz spowodowanie śmierci).

⁷¹ Przykładowo dla unaocznienia, jak wygląda taki przepis, warto przytoczyć treść jednego z nich: „Kto świadomie popełnia zabójstwo, podlega karze śmierci, dożywotniego pozbawienia wolności lub pozbawienia wolności w wymiarze nie krótszym niż 10 lat; jeżeli okoliczności są względnie niewielkie, zostanie skazany na pozbawienie wolności w wymiarze nie krótszym niż trzy lata, ale nie dłuższym niż 10 lat” (art. 232).

wspomnieć o metodzie budowania przepisów, która jest daleko odmienna od tej opartej na prawie rzymskim, co tylko potwierdza inny sposób myślenia Azjatów o prawie. Jednakże cel przepisów – ukaranie sprawcy – pozostaje ten sam, te same pozostają także czyny karalne. Przedstawione powyżej czyny penalizowane są w sposób oczywisty, gdyż dla Azjatów, tak samo jak dla Europejczyków, każdy czyn, który skutkuje śmiercią człowieka, zasługuje na karę. Dodatkowymi konsekwencjami, jakie ponosi sprawca śmierci drugiego człowieka, są skutki duchowe w postaci złego losu, przedłużenia drogi do nirwany czy też gorszych odrodzeń, gdyż karma powraca. Jeśli dodatkowo sprawca zostanie skazany na karę śmierci, dojdzie do przerwania jego tao, które spowoduje nieszczęścia w przyszłym życiu. Przerwanie kręgu życia, którego człowiek jest jedynie częścią, ma wagę nie tyle z powodu wartości pojedynczego życia, ile właśnie z powodu zakłócenia trwania całości kręgu. I tu uwidacznia się przekonanie o wyższości dobra kolektywu nad dobrem jednostki, które – w połączeniu z wartością porządku, poszanowania autorytetu i stabilności – w Chińskiej Republice Ludowej jest nieprzerwanie wykorzystywane do sprawowania władzy.

Zakończenie

Rozumienie drogi życia i śmierci znacząco rzutuje na utrzymywanie się kary śmierci w Chinach i trudno jest w tym kontekście bezdyskusyjnie żądać od Azjatów wycofania kary, która stosowana jest od początków ich cywilizacji. Jednakże samo rozumienie tych uwarunkowań nie może stanowić o niepodjęciu działań na rzecz przestrzegania praw człowieka w Chinach. Są to kwestie wymagające jedynie zrozumienia dla czasu, jaki jest potrzebny do zmiany mentalności, a zmiany te powoli, ale nadchodzą, czego najlepszym przykładem jest działalność Chińskiego Komitetu Ruchu na rzecz Praw Człowieka w Pekinie oraz wspomnianych wyżej chińskich redaktorów, którzy odważyli się pisać inaczej o prawie do życia, niż zwykło się to przyjmować w Chinach, czyli jako o przyrodzonym i absolutnym uprawnieniu. Pozostaje jedynie wspomagać takie działania i oczekiwać – oczywiście z „zachodniego” punktu widzenia – właściwych zmian.

mgr Agata Tarnacka
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Wójcickiego 1/3, bud. 17, 01-938 Warszawa
a.tarnacka@uksw.edu.pl

Bibliografia

- Bell D., *East Meets West: Human Rights and Democracy in East Asia*, New Jersey 2000.
- Bożyczko Z., *Przestępstwo i życie*, Wrocław 1972.
- Chen J., *Chinese Law: Towards an Understanding of Chinese Law, Its Nature and Development*, London 1999.
- Chen J., *Constitutional jurisdiction and popular constitutionalism in China: are we there yet?*, [w:] *The Development of Chinese Legal System. Change and challenges*, ed. G. Yu, New York 2011.
- Encyklopedia mądrości Wschodu. Buddyzm, hinduizm, taoizm, zen*, red. E. Trzeciak, P. Trzeciak, Warszawa 1997.
- Fairbank J.K., *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Gdańsk 2004.
- Fic L., *Czym jest zbawienie w buddyzmie?*, „Studia Włocławskie” 2001, nr 4.
- Freeman M., *Prawa człowieka*, Warszawa 2007.
- http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/node_2825.htm.
- Hu H.L., Allen W.C., *Taoism*, Philadelphia 2005.
- Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, Wrocław 2007.
- Johnson W., *The Tang's Code*, Vol. 1: *General Principles*, New Jersey 1979.
- Keowyn D., *Buddyzm. Bardzo krótkie wprowadzenie*, Warszawa 1997.
- Kodeks Hammurabiego*, tłum. M. Stępień, Warszawa 2000.
- Kodeks karny Chińskiej Republiki Ludowej, uchwalony 1 lipca 1979 r. i promulgowany przez zarządzenie nr 83 Prezydenta Chińskiej Republiki Ludowej w dniu 14 marca 1997 r., www.npc.gov.pl.
- Konfucjusz, *Dialogi konfucjańskie*, Wrocław 1976.
- Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej uchwalona i promulgowana 4 grudnia 1982 roku, http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/13/content_1384075.htm.

- Kosmala M., *Dwie cywilizacje – dwa systemy wartości, dwie wizje praw człowieka*, „Azja-Pacyfik” 2004, nr 7.
- Kość A., *Prawo a etyka konfucjańska w historii myśli prawnej Chin*, Lublin 1998.
- Kość A., *Uniwersalny charakter prawa naturalnego na przykładzie kultury chińskiej*, Teka Komisji Prawniczej O.L. PAN, nr III/2010.
- Lao-Tsy, *The Way and Its Power*, London 1934.
- Lao Tzu, *Tao-te-ching*, Gliwice 2016.
- Li J., *Human rights vs state interests in China: case studies*, „New Zealand Journal of Asian Studies” 2007, No. 9.
- MacCormac G., *The Spirit of Traditional Chinese Law*, Georgia 1996.
- Małek R., *Das Chai-chieh lu. Materialien zur Liturgie im Taoismus*, Frankfurt–Bern–New York 1985.
- Master V., Yun H., *Humanistic Buddhism: A Blueprint for Life*, Tajwan 2008.
- Mente B., *The Chinese Have a Word for It: The Complete Guide to Chinese Thought and Culture*, Chicago 2000.
- Mou Z., *Taoism*, Leiden 2012.
- Nivison D.S., *Tao and Te*, [w:] *The Encyclopedia of Religion*, eds. M. Eliade, Ch.J. Adamas, t. 14, New York 1988.
- Piechowiak M., *Prawo naturalne a prawa człowieka*, [w:] *Zadania współczesnej metafizyki. Tom 8. Substancja. Natura. Prawo naturalne*, Lublin 2006.
- Reynolds F.A., Cabine J.A., *The Life of Buddhism*, California 2000.
- Rowiński J., Jakóbiec W., *System konstytucyjny Chińskiej Republiki Ludowej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2006.
- Roy D., *The Politics of Human Rights in East Asia*, London 2001.
- Shushogi, *Miejsce w historii oraz rola w buddyzmie zen soto*, <https://mahajana.net/teksty/shushogi.pdf>.
- Svensson M., *Debating Human Rights in China: A Conceptual and Political History*, Oxford 2002.
- Taylor R., *Confucianism*, Philadelphia 2004.
- The Chinese Human Rights Reader: Documents and Commentary 1900–2000*, eds. S. Angle, M. Svensson, New York 2001.
- Tokarczyk R., *Prawa narodzin, życia i śmierci*, Warszawa 2012.

- Youlan F., *Krótką historia filozofii chińskiej*, Kraków 2001.
Zwoliński A., *Chiny. Historia, teraźniejszość*, Kraków 2007.
Zhuangzi, *Prawdziwa księga południowego kwiatu*, Warszawa 2009.

Chinese legal system and protection of life – outline of the problem

Summary

The article entitled *The Chinese legal system and the protection of life – the outline of the problem* presents the basic issues related to the basics of Asian philosophical and religious trends that had an impact on Chinese law and the analysis of Chinese criminal laws relating to the lawful protection of life. Regarding the criminal law protection of life, it should be pointed out that the basic difference to Western legal orders is the statutory threat of crime against the death penalty. We should also mention the method of building regulations, which is far from that based on Roman law, which only confirms another way of thinking Asians about law. However, the purpose of the provisions – punishing the perpetrator remains the same, the same are also punishable acts. There are no diametric differences in the catalog of crimes, it seems that it does not differ from the provisions of Western legal systems.

Keywords: Chinese law, Chinese criminal law, human rights, protection of life, Chinese philosophy

Китайская правовая система и защита жизни – контур проблемы

Абстракт

В статье, озаглавленной *Китайская правовая система и защита жизни – наброски проблемы*, представлены основные вопросы, связанные с основами азиатских философских и религиозных тенденций, которые повлияли на китайское законодательство и анализ китайских уголовных законов, касающихся законная защита жизни. Что касается защиты прав человека в уголовном праве, то следует отметить, что основным отличием от западных правовых постановлений является установленная законом угроза преступления против смертной казни. Следует также упомянуть о методе построения правил, который далек от того, что основано на римском праве,

что только подтверждает другой способ мышления азиатов о праве. Однако цель положений – наказание преступника остается неизменной, то же самое – и наказуемые деяния. В каталоге преступлений нет диаметральных различий, кажется, что он не отличается от положений западных правовых систем.

Ключевые слова: Китайское законодательство, китайское уголовное право, права человека, защита жизни, китайская философия